

SCURTE OBSERVAȚII ASUPRA ORIGINII UNOR TOPONIME

Prof. STEFAN HANCIU, prof. MELANIA HANCIU

Liceul Sportive, Alba Iulia

ABSTRACT: *Short observations on the origin of any toponyms. Geographical toponyms can provide important information about the history of geological, geomorphological and social territories or natural or social phenomena. On the basis of place names in Romania (Criș, Bihor, Zarand, Transilvania, Mureș, Ampoi, Dunăre, Bărăgan etc.), attempt to decipher the natural or social events of the past of this areas.*

Keywords: *toponym, history, phenomena, decipher.*

De la Mureș spre nord până la Someș se întind, de la est spre vest, într-o desfășurare de amfiteatru, pământurile românești care din punct de vedere istorico-geografic s-au constituit într-un ținut distinct numit **CRİȘANA**. Acest ținut deține toponime fundamentale ale nomenclaturii geografico-istorice din vestul României: **Criș, Bihor și Zarand**.

Cel care a condus la impunerea numelui întregii provincii românești din vestul Apusenilor, a fost hidronimul **Criș** (Crișul Alb, Negru și Repede, unite).Lingviștii români și străini care au studiat etimologia *Criș* îl pun în legătură cu sanscritul *Krśna* –“Negru” deci “*râul negru*”, în limba dacă *Crisia*. Preluat de către romani, hidronimul a cunoscut o dezvoltare fonologică în decursul procesului de etnogeneză românească, ajungându-se în final la forma *Criș*.

Țara Crișurilor sau Crișana a reprezentat în ultimele secole ale primului mileniu al erei noastre nu numai o realitate geografică ci și una politică. Ne referim la ducatul lui Menumorut ale cărui hotare ni le înfățișează Anonymus în cronică *Gesta Hungarorum*.

S-ar putea crede că ducatul lui Menumorut și-a luat numele de la cetatea Biharea (*castrum Byhor*). În realitate el provine de la munții ce flancau spre răsărit hotarele acestui teritoriu, cetatea prin numele său semnificând că este centrul acestui ducat sau voievodat.

În legătură cu originea toponimului **Bihor** s-au emis numeroase păreri. Dintre acestea amintim pe cea care derivă Bihor din slavul *biela hora*, “*muntele alb*”. După alte păreri Bihor derivă din *bour*. Termenul latin

bubalus cu care era desemnat acest animal ce a populat zona montana și colinara din nord-vestul țării până în secolul XIX, a devenit în limba veche românească *buhăr* și l-au transformat în *bihor*, echivalent cu *bour*. Luând în discuție originea numelui Bihor, Nicolae Iorga se apropie mai mult de adevăr atunci când spune că acest nume trebuie căutat în limba dacilor. Având în vedere răspândirea acestui toponim în Europa centrală și de sud-est unde au locuit tracii și illirii, în Asia Centrală și în India credem că acest cuvânt- ca și cel care denumește râul principal- își are originea în fondul lingvistic indo-european și se referă la un munte cu semnificație sacra.

Și în ceea ce privește toponimul **Zărand** păreri sunt împărțite. Dintre acestea unele îl consideră derivate de la antroponime de origine slavă sau maghiară. O alta explicație etimologică pentru Zărand ar fi cuvântul *zaranya* “*aur*” din graiul avestic. Tot spre lumea iranică dar prin filiera sarmatică conduce și părerea potrivit căreia Zărand derivă dintr-un antroponim. În limba osetinilor din Caucaz cuvântul *zărond* înseamnă “*vechi, bătrân*”. Aceasta presupune prezența înainte de secolul al VII-lea alături de daco-romani și a unei populații sarmatice la nord și la sud de Munții Zarandului. În studiul actual al cercetarilor, arheologia confirmă o prezență sarmatică în zona amintită și în alte puncte din Câmpia de Vest unde sunt semnalate chiar și unele obiecte scitice. Despre o prezență sarmatică în vestul României amintesc o serie de elemente ale portului popular care-l deosebesc de cel din Transilvania intracarpatică. Ne referim la două elemente

de port barbațesc și anume la pantalonii largi numiți *gaci* (termen ce trebuie căutat tot în zona Caucazului) și o sarica scurta, miștoasa numita *gubă*. Anumite ritmuri și armonii ale cântecului popular din aceste zone ne îndeamnă, de asemenea, spre astfel de explicații.

Revenind la topical Zărand, acesta a desemnat, ca și în cazul Bihorului, întâi o ramură a Munților Apuseni care înainta adânc în Câmpia de Vest. Apoi a desemnat, un teritoriu extins cuprins între Munții Codru Moma și Munții Zărandului, respective actuala Depresiune a Zărandului la intrarea căreia se află localitatea cu același nume. În hotarul acesteia este cunoscuta o fortificație de pamânt amintită pentru prima dată de Anonymus.

Mai constatăm că în câmpie există localitățile cu numele **Zerind**-care poate fi o derivație de la **Zărand-Șimand** și **Zimand**. Alte localități cu terminația în *and* sunt presărate între Mureș și Crișul Repede. De remarcat ca pe Valea Crișului Repede există o localitate omonimă respective **Sărand**, care în documentele medievale apare și sub forma Zarand.

La începutul secolului al X-lea Bihor și Zărand desemnau uniuni de obști care sub conducerea lui Menumorut atinseseră stadiul de formațiune statala cu caracter incipient. Preluarea unei denumiri geografice de catre obști teritoriale este frecventă în Moldova și Muntenia unde unele județe au adoptat numele râurilor pe care se aflau aceste obști. Comitatul, instituția feudală a regalității maghiare a preluat de asemenea toponimele Bihor și Zărand, indicând o suprapunere peste vechile alcatuiri politico-teritoriale românești. Crișana constituie deci o vatra matrice ale cărei comunicații au creat, transmis și păstrat în istoria și cultura românească hidronimul Criș și toponimele Bihor și Zărand. Aceste comunități locale dacice, daco-romane și românești, la care s-a adăugat și un strat de elemente alogene, au creat o civilizație și cultura cu rădăcini în substratul traco-illir.

Oprindu-ne asupra toponimelor **Transilvania** și **Ardeal**, explicațiile întâlnite

cel mai adesea sugerează denumirea atribuită unor ținuturi situate peste munți, respectiv la nord de Carpații Meridionali. Astfel, **Transilvania** este "*ținutul de peste pădure*", derivate de la latinescul *trans* cu sens "*peste*" și *silva*, -*ae* "*pădure*". Mai puțin întâlnită este și explicația de "*Țara Silvanelor; Tărâmul Fecioarelor din pădure; regatul sălbaticelor*" (**ter-an-silvania**). Toponimul **Ardeal** "*Cetatea Munților*" derivă de la *har-deal* "*Casa (grădina) Domnului*" în limba dacă. Alt sens este cel de "*deal* (munte, pământ) *divin*" (minunat, vrăjit), de unde avem și *grădină*, vine din sensul de "*tărâmul celălalt*" pe care îl mai are etronimul **a-gathyr-sioi**, numele unui neam despre care istoricii presupun că imigraseră din Scythia.

Demn de remarcat este faptul ca dintre cele 21 de râuri care depășesc 200 km, 13 sunt de origine autohtonă: Dunăre, Nistru, Tisa, Mureș, Prut, Siret, Olt, Someș, Timiș, Crișul (Alb), Crișul (Repede) și, probabil, Jiul și Bega. De menționat este și faptul că numele primelor 7 râuri (care depășesc 500 de km) sunt toate de origine autohtonă. Încercăm o prezentare a etimologiei a două hidronime controversate: **Ampoi** și **Mureș**.

Ampoiul (53 km), afluent pe dreapta al Mureșului, curge "*prin partea cea auroasă a Ardealului, în regiunea Abrudului și a Zlatnei, din cari această din urmă deja în epoca romană purta numele Ampeium într-o inscripție din timpul Antoninilor: ordo Ampere(nsiu)*" [HEM, I, p. 767]. La venirea lor în Transilvania, ungurii i-au găsit pe români pe valea râului al cărui nume l-au transformat în **Ompoly**, înlocuind finalul românesc *-oi* în *-oly*.

Și pentru **Ampoi** s-au încercat mai multe explicații etimologice. O. Densușianu, care pornește de la radicalul *ampel-*, îl crede de origine iraniană (< *am* "avec", "ensemble" + *pel-, pal-* "couleur"), G. Kisch îl pune în legătură cu gr. *ampelos* "Weinrebe", iar V. Pârvan, [Getica, 1926], îl socotește de origine getică: **Ampi-lum**. G. Giuglea, într-un articol publicat în revista "*Apulum*", V, 1965, pentru prima parte a hidronimului

pornește de la lat. *amnīs* “râu”, cu intercalarea lui *p* între *m* și *n* > **ampn-*, iar pentru partea a doua se gândește la un derivate de la *Apulun=Apulum*, și anume *Apoleu din care s-ar fi putut naște *poi. C. Poghirc [*L'Hydronimie Roumaine*, p. 46], considerând Ampoiul identic cu vechiul *Ampee*, îl apropie de daco-moesicul *Ap(p)us* și, cu precauțiune, de *Ampelum* (< **ap-* “eau”, “apă”).

La fel de controversat este și hidronimul **Mureș** (forma populară ardelenescă este *Murăș*), cunoscut de scriitorii antici. La părintele istoriei, Herodot, apare sub forma *Maris*, la Strabo, cu o silabă în plus, *Marisus*, la Iordanes și la Geographus Ravennas are forma *Marisia*, iar în alte lucrări este notat *Marisus*, *Marisius*. La Constantin Porphyrogenetul se întâlnește forma *Morises*, care nu este altceva decât o redare în grecește a rostirii *Maris* [Drăganu, *Români*, p. 496], formă păstrată în graiul sârbocroat vorbit în câteva localități pe cursul inferior al râului și devenita în maghiara, datorita armoniei vocale *Morus* (scrisă *Marus* în documente), apoi *Moroș*, în grafia oficială *Maros* [Petrovici, SDT, p.244-245].

Pentru explicația numelui au fost propuse mai multe etimologii, dintre care reținem mai întâi radicalul *mar-* “Wasser” “apă”, înrudit cu sanscr. *mira-s* “Meer, Grenze”, “mare, graniță, hotar”. Alții presupun că hidronimul pornește de la radicalul *mar-* însemnând “glänzen, schimmern”, “a straluci, a licari”. În fine, exista și parerea ca ar avea origine dacica, pornită de la indoeur. **morisio-* “mlaștină, baltă”.

La final am dorit să abordăm alte două toponime: **Baragan** și **Baraolt**, explicând etimologia lor. **Bărăgan**, “a merge pe baltă”, de la *bara*, “baltă, mocirlă” (în Banat) și *gan*, “a merge”, în limba getică, basca și armeană. Situația reprezenta o realitate de acum 600 mii ani, când Baraganul de azi constituia *Marea Sarmatica*, din care a mai rămas azi *Lacul Sărat* de lângă Brăila. Ea a fost colmatată de praful adus de vânt din stepile nord-pontice. Baltă a dispărut dar s-a păstrat toponimul,

dovada a locuirii teritoriului de către stramoșii daco-românilor de azi. Cu 600 mii ani în urmă, în timpul Glaciațiunii Gunz, existau trei Dunari. Prima izvoară din Munții Padurea Neagra și se varsa în “*Balta*” numită de unguri Balaton (prin includerea unei vocale între consoanele *l* și *t*, fenomen fonetic numit epenteză). A doua Dunăre izvoară de la Porțile de Fier și se varsa în aceeași *Baltă* (*Balaton*), iar a treia din Munții Carpați, de la Porțile de Fier (zonă numită în antichitate “*Fântânile lui Achile*”, ca amintire a zonei de izvorăre a celei de a treia Dunăre) și se varsa în *Marea Sarmatică*. În acea perioadă, Munții Carpați și Munții Balcani formau un singur lanț muntos. Prin același fenomen de captare a apelor, s-a produs fenomenul de captare de pe Olt (*Baraolt*), formându-se o singură apă. Nu este întâmplător că Dunărea de la vest de Munții Carpați se numea în antichitate *Danubius* (nume celtic), iar cea de la est se numea *Donaris* (nume dacic) sau *Ister* (nume grecesc), formând *Okeanos Potamus* “Fluviul Ocean”, nume sub care era cunoscută Dunărea în antichitate. La origine, Dunărea ocupa întreg Bărăganul de azi, edificat pe locul ocupat în prima etapă a epocii cuaternare. Aceasta extindere a Dunării actuale, este cunoscută și sub numele de *Marea Sarmatica*. Aceasta a dispărut, fiind colmatată de praful adus de vânt, care a format ceea ce se numește *loess*, un pământ poros și care la suprafață, prin putrezirea ierburilor a format un strat de cernoziom a cărui grosime nu depășește 40 cm. Adâncimea pânzei freatice atinge la Fetești 120 m, ceea ce dovedește unde se afla fundul *Mării Sarmatice* la origine, respective al lui *Okeanos Potamus*, care se lățea dinspre Porțile de Fier spre Cernavodă, acoperind întregul Bărăgan.

Celălalt toponim amintit, **Baraolt**, definește munții din cotul Oltului (partea de sud a Masivului Gurghiu-Harghita și Baraolt).

Așa cum am arătat, cu 600 mii ani în urmă, Glaciațiunea Gunz era o *baltă* “*bara*” în care se varsa Oltul ce izvoară din Carpații

Orientali și avea alte izvoare în Munții Făgăraș. Un al treilea Olt izvora tot din Făgăraș (versantul sudic) și se vărsa în Dunăre.

Prin fenomenul de captare a apelor, Munții Făgăraș au fost tăiați; cel de-al treilea Olt le-a captat pe primele două, *balta* a dispărut, dar a rămas toponimul.

BIBLIOGRAFIE

1. Bucurescu, A.: *Atlasul din Carpați*, Ed. Obiectiv, Craiova, 2000.
2. Chiriță, C.: *Marile mistere ale piramidei oculte*, Ed. Obiectiv, Craiova, 2001
3. Frațilă, V.: *Studii de toponimie și dialectologie*, Ed. Excelsior Art, Timișoara, 2002
4. * * * *Munții Apuseni, II*, Universitatea din Oradea, ian.-iun.1996.